

ARTYKUŁY

Tomasz Figlus

Villae iuris valachici

Z problematyki rozwoju osadnictwa wołoskiego w Polsce na przykładzie ziemi sanockiej

W artykule przedstawiono wyniki badań dotyczących wybranych aspektów rozwoju osadnictwa wołoskiego w konfrontacji z efektami dotychczasowych studiów geograficzno-historycznych na ten temat. W pracy podjęto kwestię pochodzenia i kierunków migracji ludności wołoskiej w Europie Południowej i Środkowo-Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich. Na tym tle omówiono wyniki studiów porównawczych autora oparte na zebranych materiale źródłowym. Zaprezentowano zagadnienie specyfiki prawa wołoskiego i problemy metodyczne w zakresie identyfikacji wsi lokowanych na tym prawie na ziemi sanockiej w późnym średniowieczu i epoce nowożytnej. Dokonano również analizy rozkładu przestrzennego i sekwencji chronologicznej powstawania wsi wołoskich w kontekście stosunków własnościowych oraz zróżnicowania fizjograficznego terenu badań.

Słowa kluczowe: osadnictwo, wieś, Wołosi, Polska, ziemia sanocka.

1. Wprowadzenie

Fenomen kolonizacji wołoskiej stanowi jedno z najbardziej interesujących, a zarazem wyjątkowo złożonych zagadnień podejmowanych w ramach badań geograficzno-historycznych osadnictwa. Wołosi przez stulecia stanowili zróżnicowaną pod względem etnicznym społeczność, która, choć w znacznej mierze hermetyczna, wyjątkowo szybko adaptowała się do zmiennych warunków zasiedlenia. Specyfika sposobów gospodarowania oraz sytuacja polityczna stymulowała długotrwały proces migracji ludności wołoskiej, która odegrała bardzo ważną rolę w procesie formowania krajobrazu kulturowego wielu regionów europejskich, ze szczególnym uwzględnieniem kształtowania struktur społeczno-kulturowych i ekonomicznych na obszarze Karpat i ich bezpośredniego otoczenia.

Historiografia dotycząca osadnictwa wołoskiego na Bałkanach oraz Europie Środkowo-Wschodniej jest dość bogata i ma stosunkowo długie tradycje. Warto przytoczyć w tym kontekście klasyczne już prace G. Weiganda (1895) czy

A. Wace'a i M. Thomsona (1914). Wiele nowych ustaleń przyniosły w tym zakresie studia regionalne, które prowadzili w późniejszym okresie m.in. K. Kadlec (1916), V. Chaloupecký (1947), J. Macůrek (1959), D. Krandžalov (1963), P. Ratkoš (1980), T.J. Winniffrith (1995), J. Štika (2007). W polskiej literaturze przedmiotu zagadnienie osadnictwa wołoskiego podejmowane było już w XIX w., czego wyrazem są badania A. Stadnickiego (1848) i J.T. Lubomirskiego (1855), realizowane następnie w okresie międzywojennym m.in. przez T. Modelskiego (1924), K. Dobrowolskiego (1930) czy P. Dąbkowskiego (1938). Po drugiej wojnie światowej studia w tym zakresie kontynuował m.in. K. Dobrowolski (1951, 1960), J. Reychman (1949) i K. Wolski (1958). W ostatnim czasie można dostrzec swoisty renesans badań nad etnogenezą i osadnictwem wołoskim, czego wyrazem są szczególnie prace J. Czajkowskiego (1992, 1999, 2008), G. Jawora (2004, 2014, 2015), T. Olszańskiego (2000) oraz P. Kłapyty (2013, 2014). W zakresie poruszanej tematyki pojawiło się jednak wiele, często sprzecznych ze sobą, poglądów i koncepcji, które wymagają komentarza i weryfikacji.

W pierwszej części pracy została przedstawiona krytyczna analiza wybranych kwestii w zakresie toczącej się współcześnie dyskusji na temat pochodzenia oraz migracji ludności wołoskiej w Europie, ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich. Podstawowym celem, który znalazł odzwierciedlenie w dalszej części artykułu, było zaprezentowanie wyników badań własnych poświęconych rekonstrukcji rozwoju osadnictwa wołoskiego na ziemi sanockiej, w tym omówienie specyfiki prawa wołoskiego i przesłanek źródłowych w zakresie identyfikacji osad lokowanych na tym prawie, a także analiza rozkładu przestrzennego wsi z uwzględnieniem następstwa czasowego ich powstawania, uwarunkowań fizjograficznych oraz stosunków własnościowych. Niniejsze studium stanowi uzupełnienie dotychczasowych ustaleń A. Fastnachta (1962) i G. Jawora (2004) i prezentuje nieco inne ujęcie poruszanej problematyki. Autor w toku analizy posłużył się w głównej mierze materiałami źródłowymi w postaci akt grodzkich i ziemskich, dokumentów z Metryki Koronnej i wybranych kodeksów dyplomatycznych, a ponadto materiałów poborowych pochodzących z Archiwum Skarbu Koronnego w zasobach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie.

Ziemia sanocka jako oddzielna jednostka administracyjno-sądowa pojawiła się po 1340 r., tj. po przyłączeniu tego obszaru do Polski przez króla Kazimierza Wielkiego po śmierci księcia halickiego Jerzego II (Bolesława Trojdenowicza). Sanok, znany w zapisach źródłowych od połowy XII w., był już wówczas ważnym grodem obronnym, ośrodkiem politycznym i gospodarczym. O funkcjonowaniu ziemi sanockiej w drugiej połowie XIV w. dowiadujemy się z licznych wzmianek na temat przynależności terytorialnej poszczególnych miejscowości (*in terra Sanocensi*). Notowani są także urzędnicy ziemscy, od 1423 r. zaś znane

są zapisy w zachowanych aktach grodzkich i ziemskich. Po śmierci Kazimierza Wielkiego, ziemia sanocka wraz z innymi ziemiami Rusi Czerwonej przeszła czasowo pod panowanie króla węgierskiego, w którego imieniu rządy sprawował książę Władysław Opolczyk. W 1387 r. królowa Jadwiga przyłączyła ponownie Ruś Czerwoną do Polski, do której należała aż do 1772 r. Od 1434 r. ziemia sanocka stanowiła jednostkę administracyjną funkcjonującą w południowo-zachodniej części ówczesnego województwa ruskiego, będącego częścią Korony w obrębie Rzeczypospolitej Obojga Narodów od unii lubelskiej zawartej w 1569 r. W skład województwa ruskiego wchodziły, oprócz ziemi sanockiej, również ziemie: lwowska, przemyska, chełmska i halicka. Po I rozbiórce Polski ziemie te przypadły Austrii, stając się częścią kraju koronnego Królestwa Galicji i Lodomerii. Od północy i wschodu badana jednostka terytorialna graniczyła z ziemią przemyską, od zachodu z województwem krakowskim (powiat biecki) i sandomierskim (powiat pilzneński). Granice badanego obszaru, ustabilizowane w późnym średniowieczu, zostały ukształtowane dzięki wykorzystaniu fragmentów granic państwowych lub podziałów własnościowych, jak również zostały oparte w znacznej mierze na działach wodnych, wyznaczających zasięg pochodzenia osadnictwa (Romaniak 2006).

Pod względem fizjograficznym ziemia sanocka leżała w dorzeczu górnego i częściowo środkowego biegu Sanu, od jego źródeł po Dubiecko, oraz w dorzeczu górnego Wisłoka. Analizowany obszar charakteryzował się znaczną różnorodnością krajobrazową: od dolin rzecznych i Dołów Sanockich, cechujących się urodzajnymi glebami, przez mniej przydatne rolniczo tereny pogórza aż po strome i zalesione grzbiety górskie na południu. Miało to swoje odzwierciedlenie w kształtowaniu się sieci osadniczej oraz możliwościach rozwoju działalności gospodarczej człowieka. Procesy osadnicze rozpoczęły się bowiem od miejsc bardziej sprzyjających rolnictwu, a dopiero w dalszej kolejności zajmowano sukcesywnie doliny górskich rzek i potoków i rozwijano pastersko-hodowlaną eksploatację stoków górskich oraz połonin (Fastnacht 1962). Czynniki te miały także fundamentalne znaczenie z punktu widzenia przestrzennej zmienności składu etnicznego i wyznaniowego osiedlającej się ludności, stanowiącej konglomerat kultury polskiej, ruskiej, niemieckiej, węgierskiej, wołoskiej.

2. Geneza i kierunki ekspansji osadniczej ludności wołoskiej

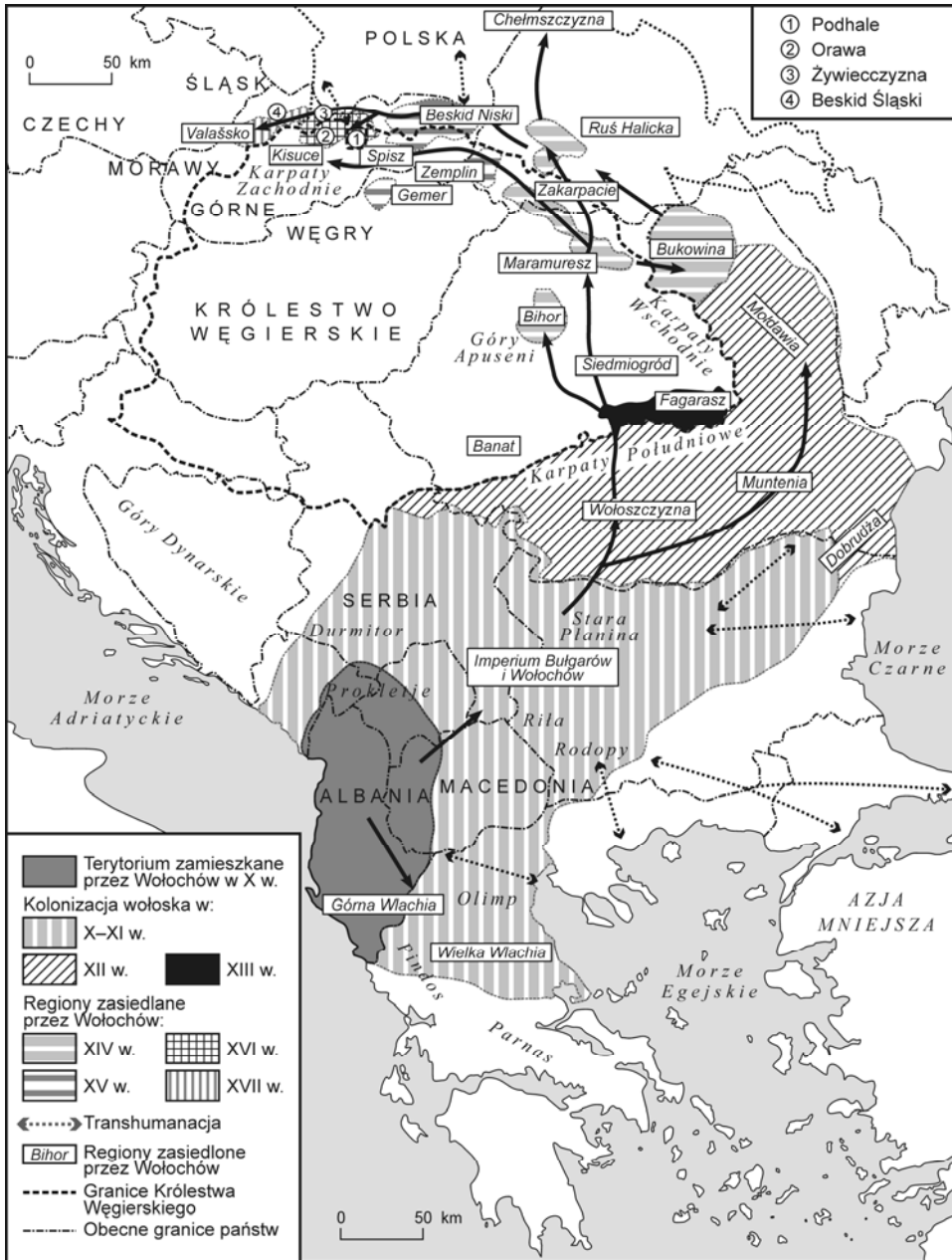
Pochodzenie nazewnictwa odnoszącego się do Wołochów nie jest nadal w pełni wyjaśnione. Współcześnie istnieje jednak kilka podstawowych hipotez onomastycznych w tym zakresie. Według jednej z nich określenie Wołoch jest

typowym egzoetnonimem (nazwa nadana przez przedstawicieli obcej grupy). Zwolennicy tej koncepcji wywodzą słowo Vlach od germańskiego *walh/wealh*, znaczącego tyle co „obcy”, „nieznajomy”. Zdaniem T. Olszańskiego (2000, s. 74) Vlach pod względem etymologicznym odnosi się do pobytu Wizygotów i Ostrogotów na Bałkanach (Wizygoci byli obecni w Tracji i na terenie Albanii pod koniec IV w., Ostrogoci osiedlili się w Serbii sto lat później, a państwo Gepidów w Kotlinie Karpackiej i na zachodniej Wołoszczyźnie przetrwało do połowy VI w.). Dawne ludy germańskie określały w ten sposób człowieka posługującego się językiem celtyckim. W późniejszym czasie określenie było stosowane powszechnie dla przedstawicieli ludów mówiących językami zromanizowanymi. Dla przykładu ślady tego typu nazewnictwa można odnaleźć w angielskim słowie *Wales* (Walia), natomiast w Belgii rozwinęła się kraina zwana Walonią. W ten sam sposób derywowano prawdopodobnie zrutynizowane słowo Wołoch (Valach). Pod etnonimem Wołoch znano zatem wiele różnorodnych grup etnicznych, niekoniecznie spokrewnionych genetycznie czy kulturowo. W historiografii odnaleźć można także inne teorie na ten temat. Według J. Czajkowskiego (2008, s. 25) określenie Vlah (Βλάχ), w liczbie mnogiej Vlachoi, pochodzi z języka greckiego i znane było co najmniej od VII w. Bizantyńczycy używali go zapewne dla wielu ludów łacińskich zamieszkujących Bałkany. Dla przykładu kroniki cesarstwa wschodniorzymskiego z tego okresu zanotowały w Macedonii Egejskiej miejscowość Vlahorinhini. Z czasem słowo Vlah zostało zaadaptowane przez Słowian południowych, którzy zaczęli określać tym mianem ludność pasterską. Węgrzy dokonali modyfikacji tej nazwy, używając słowa *olahok/olahi* zarówno w stosunku do pasterzy górskich, jak i emigrantów z południa.

Omówione rozbieżności lingwistyczne mają swoje przełożenie na sferę badań ukierunkowanych na ustalenie pochodzenia ludności wołoskiej. Mimo wielu dyskusji naukowych nie udało się jak dotąd wypracować spójnego stanowiska w tym zakresie. Generalizując problem genezy Wołochów, można przytoczyć dwie sporne koncepcje na ten temat. Pierwsza z nich, określana niekiedy mianem hipotezy dako-rumuńskiej, zakłada, że Wołosi byli potomkami romanizowanych Daków, zamieszkujących Bałkany w okresie okupacji rzymskiej (106–271 r. n.e.). Według tej teorii ludność ta, schroniwszy się przed najazdami Gotów i Alamanów, skolonizowała górskie tereny sięgające po Grecję oraz migrowała w późniejszym czasie na północ w kierunku Karpat Zachodnich (Kłapyta 2013, s. 30). Warto wspomnieć, że koncepcja ta była forsowana powszechnie ze względów politycznych przez historyków rumuńskich, którzy uważali Wołochów za ludność autochtoniczną, stanowiącą w prostej linii przodków narodu rumuńskiego (Demel 1970). W rzeczywistości jednak nie ma żad-

nych dowodów na istnienie jakichkolwiek większych grup ludności romańskiej na terytorium obecnej Rumunii po wycofaniu się stamtąd Rzymian przed X w. Przeciwno tej teorii świadczą także badania językoznawcze, według których brak jest we współczesnym języku rumuńskim słów pochodzenia wschodnio-germańskiego, występują zaś silne wpływy języka albańskiego (iliryjskiego). Konstatacja ta prowadzi wprost do drugiej koncepcji genetycznej, zwanej hipotezą południowobałkańską. Zgodnie z jej założeniami ludność wołoska wykształciła się w okresie dominacji politycznej Rzymu (I–II w.) w wyniku intensywnej romanizacji miejscowych ludów zamieszkujących południową część Półwyspu Bałkańskiego, tj. Traków i Ilirów. Proces asymilacji mógł z czasem doprowadzić do wyodrębnienia się wschoniromańskiego dialektu wołoskiego. W wyniku ekspansji słowiańskiej na Bałkany w VI i VII w. ludność ta została wyparta na tereny górskie, mniej korzystne z punktu widzenia zagospodarowania i rozwinęła na szeroką skalę działalność pasterską (Haussig 1969, Kurnatowska 1977). W późniejszym okresie daleko idąca współpraca Wołochów ze Słowianami pozwoliła na znaczne rozprzestrzenienie się plemion wołoskich w kierunku północnym, szczególnie w obrębie łuku karpackiego.

Jednym z relikwów południowobałkańskiej ludności wołoskiej są współcześnie Arumuni, społeczność silnie zasymilowana, zamieszkująca głównie pogranicze grecko-albańsko-macedońskie (Olszański 2000). Jest to jednocześnie obszar źródłkowy późniejszej migracji Wołochów na północ. Zamieszkiwali oni początkowo obszary Epiru i Tesalii (Wielkiej i Górnej Walchii), sięgające swym zasięgiem po góry Parnas, Rodopy i wybrzeże Morza Egejskiego (ryc. 1). Zajmowali się transhumancyjnym pasterstwem polegającym na całorocznym wypasie owiec oraz cyklicznych wędrówkach pomiędzy letnimi pastwiskami wysokogórkimi a zimowymi terenami położonymi na nizinach, wybrzeżach bądź w kotlinach podgórskich (np. z górskich pastwisk Starej Płaniny nad Morze Czarne lub z Rodopów nad Morze Egejskie). Społeczność wołoska stanowiła we wczesnym średniowieczu oddzielny podmiot polityczny. Współtworzyła bowiem drugie państwo bułgarskie (XII–XIII w.), które nosiło oficjalną nazwę Imperium Bułgarów i Wołochów. Byli przy tym istotnym elementem etnicznym ówczesnej Serbii (Winnifrith 1995). Po przegranej wojnie z cesarstwem bizantyjskim w 1186 r. Wołosi zmuszeni zostali do migracji na północ od Dunaju, a jednocześnie na południe od Karpat. W XIII w. utworzyli kilka naddunajskich księstw, zjednoczonych później w dwa organizmy państwowe – Mołdawię i Wołoszczyznę. Państwa te, próbując utrzymać niezależność, przez dłuższy czas lawirowały między Węgrami i Turcją. Kres ich istnieniu położył dopiero podbój osmański w XVI w.

Ryc. 1. Kierunki kolonizacji wołoskiej na Bałkanach i w Europie Środkowo-Wschodniej w średniowieczu i epoce nowożytnej
 Źródło: opracowanie własne na podstawie P. Kłapyta (2014, s. 16)

Wołosi osiedlający się na nizinie naddunajskiej (Wołoszczyzna) i nadpruckiej (Mołdawia) ulegli asymilacji z zastanymi tam ludami słowiańskimi, dając tym samym początek współczesnemu narodowi rumuńskiemu (Fiedler 1997–1998). Prawdopodobnie presja spowodowana zajmowaniem Bałkanów przez Turków skłoniła część klanów wołoskich do dalszej wędrówki w kierunku północnym. Sprzyjała temu także polityka osadnicza Węgier za panowania Andegawenów, gdyż osadnictwo wołoskie stanowiło od XIII w. cenny element dla rozwoju gospodarczego Siedmiogrodu, wcześniej spustoszonego najazdem tatarskim. W dalszej kolejności kolonizacja objęła dawny komitat węgierski Bihor oraz dotarła z Wołoszczyzny do Maramureszu. Pierwsze lokacje kniaziów wołoskich pochodzą z 1317 r. i 1325 r. i dotyczą wiosek Gyulafalva (Giulești) nad rzeką Marą i Bârsana w okolicach Sighetu Marmaroskiego (Kłapyta 2014, s. 23). Następna fala wędrówek przesuwała się wzdłuż łańcucha górskiego na północ. W ten sposób z regionu Maramuresz koloniści dotarli na tereny Karpat Wschodnich. Migracja ta miała jednak etniczny charakter wołoski tylko w swej pierwszej fazie. Rutenizacja Wołochów odbywała się co najmniej od XIV w., dając poprzez asymilację z ludnością miejscową początek licznym grupom etnicznym, m.in. Łemkom, Bojkom oraz Hucułom (Czajkowski 1999).

Istotnym impulsem dla rozwoju osadnictwa wołoskiego było przyłączenie Rusi Halickiej do Polski przez Kazimierza Wielkiego w 1340 r., co zaowocowało licznymi nadaniami ziemskimi i przywilejami lokacyjnymi na ziemiach halickiej i lwowskiej, a następnie ziemiach sanockiej, przemyskiej, chełmskiej oraz w województwie bełskim (Janeczek 1991, Czarnecki 1997, 1999, Jawor 2004). Grupy wędrownych pasterzy dotarły w drugiej połowie XIV w. w rejon Pogórza Karpackiego, a największy rozwój kolonizacji nastąpił tam w XV i XVI w. Dalszemu rozprzestrzenianiu się żywiołu wołoskiego na zachód sprzyjała polityka osadnicza kolejnych władców z dynastii Jagiellonów. Na początku XV w. znane są już pierwsze wsie wołoskie w Beskidzie Zachodnim, w okolicach Starego Sącza i w Gorcach (np. Ochotnica w 1413 r.). Pod koniec XV w. kolonizacja wołoska dotarła do Żywiecczyzny oraz na Spisz (Dobrowolski 1962). Nowa fala osadnictwa wołoskiego wzdłuż łuku karpackiego miała miejsce w XVI w. Objęła wówczas Beskid Sądecki (np. wsie Szczawnik, Zubrzyk, Krynica, Izby) oraz Beskid Śląski, gdzie pierwszą osadą pasterską były powstałe w 1590 r. Mosty Jabłonkowskie (por. Popiołek 1939, Kopczyńska-Jaworska 1950/1951). Najdalej na zachód wysuniętym przyczółkiem osadnictwa wołoskiego była Wołoszczyzna Morawska (Valašsko). Region ten jest położony na terytorium czeskich Moraw i obejmuje m.in. Beskid Śląsko-Morawski. Kolonizacja wołoska rozwinęła się w tym rejonie na początku XVII w. i zaistniała głównie dzięki migracji z terenów pobliskiego Śląska Cieszyńskiego (Štika 2007).

3. Wybrane zagadnienia historyczno-geograficzne osadnictwa wołoskiego na ziemi sanockiej

Prawo wołoskie stanowi zbiór norm i obyczajów regulujących stosunki pomiędzy właścicielem a osadnikami. Jego geneza budzi wciąż wiele kontrowersji. Trudno jest jednoznacznie ustalić, na ile stanowi ona import bałkański, a w jakim stopniu wykształciła się lokalnie jako specyficzna formuła lokacyjna, bazująca na modyfikacjach prawa niemieckiego i ruskiego w warunkach górskiej gospodarki pasterskiej (zob. Jawor 2015). Nie ulega wątpliwości, że wiele elementów charakterystycznych dla funkcjonowania wsi na prawie wołoskim, takich jak instytucja kniazia oraz elementy obyczaju sądowego mają swoje analogie na obszarach dawnego osadnictwa (np. w Siedmiogrodzie). Znaczna część rozwiązań prawno-organizacyjnych stanowi jednak efekt późniejszych procesów adaptacyjnych (Dąbkowski 1938, Szczotka 1949, Jawor 2004, s. 26–30). Na ziemiach polskich prawo to (*ius valachicum*) pojawiło się po raz pierwszy w drugiej połowie XIV w., a upowszechniło się w XV i XVI w. Osadnicy posiadali swój własny samorząd, na którego czele stał kniaz (dawny zasadzca) mający uprawnienia sędownicze. Grupie wsi wołoskich położonych w dobrach jednego właściciela, tzw. krainie wołoskiej, przewodził krajnik. Charakterystyczne dla wołoskiego obyczaju prawnego były ponadto sądy zwane strungami (Jawor 1997).

Lokowanie wsi na tym prawie było procesem głównie społeczno-gospodarczym, a w mniejszym stopniu etnicznym, zwłaszcza w warunkach postępującej rutenizacji żywołu wołoskiego (Czajkowski 1992). Osady tego typu lokowano na terenach górzystych, czego efektem była dominacja form renty feudalnej dopasowanych do specyfiki gospodarki pasterskiej. Mieszkańcy uiszczali świadczenia w naturze, m.in. w serach oraz skórkach. Pewna część osad przechodziła relokację lub uzupełniano wieś rolniczą Wołochami, choć większość lokowana była *in cruda radice*, czemu towarzyszył długi, zazwyczaj ponaddwudziestoletni okres wolnizny. Najczęściej spotykaną formą rozplanowania była tzw. łańcuchówka, z luźną zabudową wzdłuż osi doliny oraz indywidualnymi pasmami rozłogów usytuowanymi poprzecznie do osi siedliskowej, w kierunku wyżej położonych terenów objętych granicami wsi. Sporadycznie wsie wołoskie wykazywały charakter małych przysiółków lub zwartych osad z rozłogami w formie pośredniej między układem niwowym a leśno-łanowym (Schramm 1961, Szulc 1995). Powyższy opis odpowiada generalnym założeniom prawa wołoskiego. Warto jednak zaznaczyć, że kolonizacji wołoskiej nie można jedynie utożsamiać z powstawaniem osad bazujących wyłącznie na pasterstwie, lokowanych na wcześniej niezagospodarowanym obszarze podgórskim. Jest to bowiem obraz

niepełny i stereotypowy. Często bowiem, co znajduje odzwierciedlenie w materiale źródłowym, powstawały wsie wołoskie o charakterze *stricte* rolniczym, rozwijające się na terenie podlegającym wcześniej zasiedleniu.

W świetle dotychczasowych badań geograficzno-historycznych trudno jednoznacznie ustalić liczebność wsi wołoskich na ziemiach polskich. Problem ten w równym stopniu odzwierciedla się w mezoskalowych studiach podjętych przez autora na ziemi sanockiej. Dostrzegalne w opracowaniach różnice w zakresie identyfikacji poszczególnych osad są efektem nie tylko zakresu i wnikliwości analizy bazy źródłowej, ale także tkwią w sferze metodycznej, polegającej na przyjmowaniu różnych przesłanek świadczących o ich wołoskim charakterze (por. Fastnacht 1962, Jawor 2004). W wielu przypadkach istnieją bowiem jedynie pośrednie dowody, które pozwalają w sposób bardziej lub mniej hipotetyczny zaklasyfikować daną wieś do kategorii osadnictwa wołoskiego. Tylko w odniesieniu do części z nich dysponujemy przekazami źródłowymi potwierdzającymi stosowanie określonego modelu prawno-organizacyjnego, choć i ten mógł ulegać zmianom na różnych etapach rozwoju wsi. Wzmianki o przybyciu Wołochów czy charakterystycznych dla tej społeczności sposobach gospodarowania nie muszą z kolei przesądzać definitywnie o prawnym charakterze tych osad, co wymaga dalszej weryfikacji, która zresztą nie zawsze jest możliwa do przeprowadzenia w świetle dostępnego materiału źródłowego. Warto zatem przyrzeć się bliżej przesłankom, które mogą w sposób pewny, niebudzący większych wątpliwości, lub hipotetyczny świadczyć o wołoskim charakterze wsi na badanym obszarze. W tym zakresie należy prześledzić informacje źródłowe i ich formy (por. Jawor 2004, s. 82–84), które stanowią sugestie dla badacza, wskazujące na możliwość identyfikacji analizowanego typu osadnictwa.

Niewątpliwie najbardziej pożądaną, z punktu widzenia badań geograficzno-historycznych, przesłanką źródłową, która pozwala jednoznacznie dokonać przyporządkowania poszczególnych osad do grupy wsi wołoskich, jest odnalezienie informacji w dokumentach dotyczących procesu lokacji na prawie wołoskim. Umożliwiają one dość precyzyjnie określić moment rozpoczęcia kolonizacji przez Wołochów. Przez pryzmat aktu lokacyjnego lub jego rejestru istnieje również duża szansa wskazania reperkusji społeczno-ekonomicznych i przestrzennych nadanego statusu prawnego osad poprzez podanie przywilejów i powinności osadników, uprawnień kniazia oraz jego uposażenia. Doskonałą egzemplifikacją bogatego materiału źródłowego ukazującego okoliczności i skutki lokacji na prawie wołoskim może być wieś Trzcianka – dziś Zawadka Rymańska (9 km na NW od Jaślisk). Z 1487 r. pochodzi przywilej lokacyjny, w którym Jan z Targowiska, biskup przemyski, nakazał Ladomirowi Wołochowi lokować wieś, w której część kmieci mieszkała już od czterech lat. Zasadzca

otrzymał sołectwo z dwoma łanami, karczmę, młyn, trzecią część z kar oraz szóstego barana z danin. Po upływie 24 lat wolnizny kmiecie byli zobligowani do daniny z łanu w postaci czterech baranów lub dwóch owiec, dwóch serów wołoskich i dwóch popręg oraz co dziesiątego wieprza¹. Wspomniany przywilej wskazywał zatem na obowiązki osadników wynikające ze zwyczaju prawnego analogicznego do Wołochów zamieszkujących inne wsie w dobrach jaślickich biskupów przemyskich (por. Prochaska 1889, s. 660–662). Podobne informacje na temat lokacji odnaleźć można także w stosunku do niektórych wsi w majątkach szlacheckich. Dla przykładu w 1505 r. Stanisław Kmita, wojewoda bełski, starosta przemyski i spiski, dokonał dzięki Andrzejowi Wyderce, za wyświadczone jego ojcu i jemu zasługi, założenia na surowym korzeniu na prawie wołoskim wsi w dobrach sobieńskich zwaną *Czarnaia* – dziś Czarna (29 km na SE od Leska). Jednocześnie nadał zasadzcy kniaźstwo obejmujące: trzy łany, młyn ze stępami, walidłem i foluszem, karczmę, możliwość osadzenia rzemieślników, zagrodników i komorników, założenia sadzawek oraz barci (Fastnacht 1991, s. 70–71)². Kmiecie otrzymali 24 lata wolnizny, po upływie której winni dawać panu z każdego łanu cztery barany oraz dań wieprzową, jak w innych wsiach Kmitów. Kmiecie odpowiadali sądownie przed kniazem, ten zaś przed panem³.

Przykładem odnalezionej wzmianki na temat przywileju lokacyjnego w dobrach królewskich może być wieś Krzemienna (dziś Komańcza, 8 km na SW od Szczawnego). Zachowała się zapiska z 1512 r., w której starosta sanocki pozwolił Iwankowi, krajnikowi szczawieńskiemu, założyć nową wieś na prawie wołoskim⁴. Nadał mu sołectwo obejmujące: trzy łany, młyn, folusz, obszary postronne, nawsie, wygon pół łanu, karczmę, szóstą część z czynszów pieniężnych i danin, sadzawki, wolne barcie, trzecią część kar itd. Sołtys w zamian za to był zobowiązany do służby wojskowej. Każdy kmieć po upływie 24 lat wolnizny miał płacić rocznie z pół łanu 15 gr, dawać ser wołoski, poprąg, dziesiątego wieprza i dwudziestego barana. Kmiecie winni pracować dla sołtysa po trzy dni w roku podczas żniw oraz po jednym dniu w każdej porze roku, dawać mu na Boże Narodzenie po dwa koguty i dwa kołacze, a na Wielkanoc po pół kopy jaj i dwa kołacze. Co istotne, w razie śmierci kmiecia nieposiadającego legalnych

---

¹ *Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku*, wyd. A. Prochaska, Lwów 1890, nr 207.

² Informacja pozyskana przez A. Fastnacha z ksiąg grodzkich przemyskich, 307, k. 640-644.

³ Zob. też Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Skarbu Koronnego (dalej: ASK), I, 21, k. 415, 352.

⁴ AGAD, Metryka Koronna (dalej: MK) 30, k. 51-53.

spadkobierców, znaczna część jego majątku miała przypaść panu, a reszta krewnym, z czego szósta część sołtysowi.

W trakcie przeprowadzonej kwerendy najczęściej natrafiano na mniej szczegółowe informacje dotyczące procesu lokacji na prawie wołoskim. Dotyczyły one głównie przywilejów, w których wyrażana była wola feudała na założenie osady, stanowiąca jednocześnie zapowiedź lokacji danej wsi. Dla przykładu w 1493 r. Mikołaj Bał, dziedzic w Nowotańcu, nakazał Simkowi założenie na surowym korzeniu nad potokiem Mąthyna wsi, zwanej Trębowlą (dziś Wola Sękowa, 16 km na SW od Sanoka), z 24-letnią wolnizną, stosując przy tym formułę prawa wołoskiego (Fastnacht 2002, s. 236)⁵. Innym przykładem, w którego ramach dysponujemy jedynie krótką wzmianką zapowiadającą lokację, jest wieś Szklary (4 km na N od Jaślisk). Wieś istniała już co najmniej od 1470 r. Prawdopodobnie powstała samorzutnie i przez dłuższy czas nie miała statusu lokacyjnego⁶. Z informacji datowanej na 1527 r. uzyskujemy potwierdzenie, że Andrzej Krzycki, biskup przemyski, wydał przywilej dla Wołocha Fala (Phala) z Daliowej na lokację wsi na prawie wołoskim w kluczu jaśliskim (Fastnacht 2002, s. 167–168)⁷.

W wielu przypadkach jedną z ważniejszych przesłanek pozwalających określić wołoską genezę poszczególnych osad jest odnalezienie adekwatnych wzmianek, które świadczą o zastosowaniu różnych elementów wołoskiego obyczaju prawnego. Szczególnego znaczenia w tym zakresie zyskują informacje na temat decyzji sądowych sesji wołoskich, które odbywały się wobec starosty lub jego urzędników. Zakres spraw był zróżnicowany. Z punktu widzenia identyfikacji osad badanej proveniencji istotne wydają się na przykład procesy związane z tzw. reklincją, czyli bezprawną translokacją chłopów pomiędzy poszczególnymi osadami. W odniesieniu do badanego obszaru udało się autorowi odnaleźć kilka wzmianek na temat wybranych wsi w kontekście decyzji sądów wołoskich. Dobrym przykładem jest w tym zakresie wieś Odrzechowa (9 km na SE od Rymanowa). Dysponujemy zapiską poświadczającą nadanie przez króla Władysława Jagiełłę przywileju dla sołtysa w 1420 r.⁸ Typ zastosowanego prawa lokacyjnego był jednak w świetle tego dokumentu niejasny. Potwierdzenie statusu

---

⁵ *Dyplomy i dokumenta*, wyd. F.K. Wolański, „Dodatek Tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej”, t. 4, Lwów 1854, nr 1.

⁶ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie...* (dalej AGZ), Lwów 1869–1935, XVI, nr 701.

⁷ Informacja pozyskana przez A. Fastnacha z zasobów Archiwum Diecezjalnego w Przemyślu, Liber privilegiorum, s. 76–78.

⁸ *Zbiór dokumentów malopolskich* (dalej: ZDM), wyd. S. Kuraś i I. Sułkowska-Kuraś, cz. VII, Wrocław 1975, nr 1901.

wsi przynosi natomiast zapiska o odbywającym się w 1442 r. sądzie wołoskim (*termini castrenses iure Walachorum*), podczas którego mieszkaniec Odrzechowej w ramach kary został zobowiązany do daniny w postaci 35 baranów z poręczeniem majątkowym kniazia Eliasza i doszło do podziału tamtejszego sołectwa (poprzez odstąpienie przez kniazia Barilo swych udziałów na rzecz bratanków, w tym wspomnianego Eliasza)⁹. Dużo częściej autorowi udało się wychwycić potwierdzone źródłowo przypadki wzmiankowania urzędników sprawujących określone funkcje w ramach tzw. років wołoskich. Najczęściej pojawiają się zapiski na temat ławników sądu leńskiego wsi prawa wołoskiego w Lesku. Przykładami w tym zakresie mogą być wzmianki pochodzące z 1482 r. (Fastnacht 1962, s. 257)¹⁰ na temat wsi Tworylne, zwane wcześniej Stworzona lub Tworzylne (25 km na SE od Leska), dla której widnieje zapis o ławniku Hywaszko, analogicznie o ławnikach Hrycz ze wsi Rajskie (20 km na SE od Leska) oraz Zan z Żurawina (39 km na SE od Leska). Równie często pojawiają się także zapiski na temat mieszkańców pochodzenia wołoskiego, którzy są notowani w kontekście sporów granicznych lub spraw karnych, czego przykładem może być zapiska z 1447 r. na temat Wołocha Balko, kniazia z Olszanicy, obwinionego o chęć zrabowania i spalenia zamku sanockiego, który odwołał się do sądu swego pana i został uniewinniony z postawionych zarzutów¹¹. W tym jednak przypadku otrzymujemy potwierdzenie statusu prawa wołoskiego w materiałach skarbowych w 1531 r. (*Olszanica Valachica*)¹². W analogicznych sytuacjach, gdy pojawiają się tylko pojedyncze zapiski na temat mieszkańców wołoskiego pochodzenia w aktach sądów grodzkich i ziemskich, należy jednak zachować dużą ostrożność interpretacyjną na temat charakteru prawn-etnicznego całej osady.

W odniesieniu do zastosowania formuły prawa wołoskiego niezwykle istotne wydają się wzmianki w aktach sądowych na temat kniaziów lub knaziestw, jak również dotyczące innych urzędów charakterystycznych dla tego typu osadnictwa, w tym tzw. wojewodach wołoskich oraz krajnikach. Niestety, z punktu widzenia możliwości rekonstrukcyjnych, w materiale źródłowym obserwujemy zjawisko utożsamiania kniaziów z sołtysami, ustanowionymi w myśl prawa niemieckiego, a także ruskimi tywunami i atamanami. W związku z powyższym, w wielu przypadkach istnieją wyraźne trudności rozróżnienia osad pod wzglę-

⁹ AGZ XI, nr 1538-1540.

¹⁰ Informacja pozyskana przez A. Fastnacha z zasobów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 9764, k. 49, 50.

¹¹ AGZ XI, nr 2498, 2500.

¹² AGAD, ASK I, 34, k. 440.

dem zastosowanej formuły prawnej, a zatem liczba zidentyfikowanych osad wołoskich w kontekście omawianego kryterium może być zaniżona w stosunku do stanu faktycznego. W świetle zgromadzonego materiału źródłowego należy stwierdzić, że informacje na temat knaziów lub kniazioństw stanowiły dla wielu wsi jedyne wiarygodne przesłanki umożliwiające ich przyporządkowanie do grupy wsi wołoskich. Do kategorii tej zaliczyć można m.in. osadę Mchowa (13 km na SW od Leska). W 1463 r. pojawia się zapiska, zgodnie z którą, wskutek starań dziedzica Piotra Bala ze Zboisk, chorążego sanockiego, mieszkańcy ręczą za stawienie się przed starostą kniazia z tejże wsi znanego z imienia jako *Vanczo knaz de Mchawa*¹³. Analogicznie rysuje się sytuacja w odniesieniu do wsi Płonna (6 km na SE od Bukowska). W tym przypadku również wzmianka na temat kniazia stanowi podstawową przesłankę, która daje z dużym prawdopodobieństwem możliwość zaklasyfikowania wspomnianej osady do kategorii wsi wołoskich. Jest to zapiska z 1439 r., w której notowany jest książę o imieniu Balko¹⁴. Podobna sytuacja dotyczy wsi Żohatyn (12 km na SW od Dubiecka), w odniesieniu do której odnajdujemy w materiale źródłowym z 1452 r. wzmiankę na temat *Pasco knyasz de Zohoczina*¹⁵. Wśród zebranych danych historycznych pojawiają się także miejscowości, dla których autor, w kontekście możliwości klasyfikacyjnych, odnalazł zapiski traktujące o sprzedaży knazioństw na ziemi sanockiej. Dobrym przykładem w tym zakresie jest wieś Polana (26 km na SE od Leska). Właściciel dóbr Piotr Kmita dokonał w 1533 r. sprzedaży Iwanowi Tarnowskiemu i jego synom knazioństwa (*advocatia*) we wsi Polana (Fastnacht 2002, s. 63)¹⁶. Nadał jej prawo wołoskie i określił granice wsi, a na kmieci nałożono powinności analogiczne do sąsiednich osad należących do rodu Kmitów. Wspomniany dziedzic w Sobniu i Olszanicy sprzedał w 1541 r. Hryckowi, niegdyś knaziowi osady Łobozew, knazioństwo na potoku Strwiążyk, na którym zasadzca winien założyć wieś Rówień (dziś Równia, 20 km na SE od Leska) na prawie wołoskim (por. Stadnicki 1848, s. 27, 33–37). W odróżnieniu do krajników, dla badanego obszaru bardzo mało jest natomiast zapisów źródłowych dotyczących urzędu wojewody wołoskiego, które stanowić mogą główną przesłankę do określenia prawnego statusu osady przez pryzmat specyficznych powinności militarnych. Jednym z nielicznych tego typu przykładów odnalezionych w wyniku przeprowadzonej kwerendy jest wieś Niebieszczany (7 km na

¹³ AGZ XVI, nr 16.

¹⁴ AGZ XI, nr 1170, 1174.

¹⁵ AGZ XI, nr 3082.

¹⁶ Informacja pozyskana przez A. Fastnacha z zasobów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 9764, k. 33.

SW od Sanoka). Zachowała się w tym przypadku wzmianka na temat Nana (Nayna) piszącego się z tej miejscowości, który pod koniec XIV w. określany jest mianem *woywoda Walachorum*¹⁷.

Oprócz wzmianek traktujących wprost lub pośrednio o zastosowaniu lokacji na prawie wołoskim, konieczne jest uwzględnienie informacji na temat etnicznego pochodzenia właścicieli, założycieli oraz mieszkańców poszczególnych osad. Nie jest to jednak przesłanka pozwalająca w sposób jednoznaczny i bezdyskusyjny dokonać identyfikacji wsi korzystających z prawa wołoskiego. Właściciel dóbr wywodzący się z Wołochów, uchwytny w materiale źródłowym, nie jest gwarantem statusu prawnego osady, a pojedynczy osadnicy reprezentujący tę grupę etniczną nie muszą zawsze świadczyć o charakterze całej osady (Trajdos 1992, s. 205). W analizowanym materiale źródłowym udało się wychwycić szereg wzmianek traktujących o wołoskich właścicielach osad, szczególnie w kontekście zapisek o nadaniach ziemskich. Niewątpliwie za jeden z najlepszych przykładów w tym zakresie można uznać Hadle Szklarskie (11 km na NE od Dynowa), wieś uznawana za pierwszą osadę na ziemi sanockiej lokowaną na prawie wołoskim. Namiestnik Rusi książę opolski Władysław nadał bowiem w 1377 r. Ładomirowi Wołoszynowi za wierną służbę „pustynię za Ternawu reku aż do jej źródeł do wiercha”, zwaną Hodle Pole, celem założenia wsi na prawie wołoskim¹⁸. Proces nadawania ziemi w lenno przedstawicielom osadników wołoskich ilustruje również świetnie aktywność na polu kolonizacji wiejskiej w połowie XV w. prowadzoną przez królową Zofię, posiadającą wówczas oprawę na starostwie sanockim. W 1441 r. królowa nadała Jakubowi Wołochowi pole zwane Radoszyce i wyraziła zgodę na założenie przez niego wsi¹⁹. Mimo jednoznacznego pochodzenia zasadzcy nie ma natomiast jasności co do zastosowanej formuły prawnej lokacji. Według A. Fastnachta (2002, s. 74–75) mieszkańcy i sołtys odpowiadali sądownie według prawa ruskiego, a korzystali z licznych przywilejów prawa niemieckiego. Z późniejszych materiałów źródłowych dowiadujemy się jednak o świadczeniach feudalnych typowych dla osad wołoskich (daniny w baranach i serach wołoskich)²⁰. Ponadto w 1527 r. król Zygmunt pozwolił sędziemu ziemi sanockiej Janowi Pobiedzińskiemu wykupić tamtejsze sołectwo z rąk Wołochów²¹, a z 1530 r. pochodzi

¹⁷ ZDM IV, nr 1030.

¹⁸ AGZ VII, nr 13.

¹⁹ ZDM VIII, nr 2327.

²⁰ AGZ, XVI, nr 309.

²¹ *Matricularum Regni Poloniae summaria* (dalej MRPS), wyd. T. Wierzbowski, cz. IV/2, Warszawa 1912, nr 15357.

zapiska, zgodnie z którą kmiecie lokowanej na prawie wołoskim wsi Osławicy zobowiązani byli do powinności zwyczajem wsi Radoszyce²². Przytoczone przesłanki dodatkowo ukazują skomplikowaną niekiedy sytuację prawno-ustrojową wsi i z tego względu wszelkie fakty jednostkowe wymagają wnikliwej oceny oraz rozważnej interpretacji.

Z dużo większą ostrożnością trzeba podchodzić także do kwestii klasyfikowania wsi do kategorii osad wołoskich na podstawie kryterium identyfikowanych w materiale źródłowym osadników. Najlepiej w tej sytuacji dokonywać prób weryfikacji, stosując bardziej zobiektywizowane, a co za tym idzie pewniejsze przesłanki. Dla przykładu jeden z pierwszych zapisów historycznych dotyczących wspomnianej wcześniej wsi Olszanica (8 km na E od Leska) przywołuje w 1443 r. postać, która określana jest mianem Steppek Walachus, piszący się z omawianej miejscowości²³. Pojedynczy osadnik nie może być oczywiście gwarantem pochodzenia etnicznego całej wsi. Tym niemniej w przypadku Olszanicy, źródła skarbowe z 1536 r. zdają się potwierdzać ten fakt, gdyż odnotowują 20 dworzyszcz wołoskich (*areae valachicae*)²⁴. W odniesieniu do wielu badanych wsi na ziemi sanockiej autorowi udało się zidentyfikować szereg postaci piszących się z wybranych miejscowości, a zapiski na ich temat są chronologicznie zbieżne i dają szansę na prześledzenie imion poszczególnych osadników. Dla przykładu we wsi Hłomcza (9 km na NE od Sanoka) dysponujemy listą (być może niepełną) kmieci z 1439 r., w tym takich jak: Wacz z trzema synami, Hrin Coczima z pięcioma synami, Leyn z pięcioma synami²⁵. Analogicznie z lat 1449–1463 wśród mieszkańców wsi Markowce (7 km na SW od Sanoka) pojawiają się takie imiona jak Hrin i Hrycz²⁶. Nie ulega wątpliwości, że wzmianki te odnoszą się zapewne do osadników wołoskich. W wielu innych wsiach pojawiają się ponadto imiona: Balko, Koman czy Drogosz. Nie przesądza to jednak o charakterze całej osady i nie musi tym bardziej oznaczać, że analizowane wsie przeszły lokację na prawie wołoskim. Nie można jednak tego faktu wykluczyć. Konieczna jest natomiast dalsza weryfikacja źródłowa tego założenia. Warto jednak podkreślić, że właściciele czy też mieszkańcy wsi wołoskich ulegali rutenizacji, a ich imiona z czasem miały już czysto słowiański charakter. Wskazane kryterium jest zawodne i może być zatem rozpatrywane wyłącznie w kategoriach przesłanki pośredniej.

²² AGAD, MK 43, k. 292-293,

²³ AGZ XI, nr 1747.

²⁴ AGAD, ASK I, 21, k. 558.

²⁵ AGZ XI, nr 1245, 1246.

²⁶ AGZ XI, nr 2589, XVI 26.

Szansę identyfikacji osad wołoskich stwarza ponadto lektura nowożytnych źródeł podatkowych (w tym rejestrów poborowych), ale także lustracji i inwentarzy dóbr. W wyniku ich analizy pojawia się możliwość wskazania informacji dotyczących świadczeń wynikających z zależności feudalnych wobec właściciela dóbr. Zasadnicze znaczenie w tym zakresie wykazują wzmianki na temat płacenia czynszów w związku z prowadzonym chowem owiec, powszechnym wśród pasterskiej ludności wołoskiej, która ze względu na nikły udział rolnictwa uprawnego nie płaciła często, w odróżnieniu od Polaków i Rusinów, podatków z tytułu zagospodarowanych łąn. Jako przesłankę pozwalającą na dokonanie właściwej klasyfikacji wsi warto wymienić również świadczenia typowe dla kolonizacji wołoskiej, takie jak owcza dwudziestczyzna, daniny w postaci serów owczych czy skórzanych pasów (popręgi). Ze względu na podobieństwo wobec innych form renty feudalnej występujących w osadach ruskich, zapiski te jednak mogą okazać się niewystarczające i z tego względu nie pozwalają na jednoznaczną identyfikację osadnictwa wołoskiego. W wielu przypadkach wzmianki na temat powinności feudalnych osadników wyprzedzają późniejsze chronologiczne zapiski na temat statusu wsi wynikającego z zastosowania formuły prawa wołoskiego.

Dla przykładu we wsi Surowica (14 km na S od Rymanowa), znanej w źródłach od 1361 r. osady królewskiej w starostwie sanockim²⁷, ludność posiadająca dworzyszczą oprócz czynszu zobowiązana była do świadczeń w postaci daniny w baranach, serach i wieprzach oraz popręgach, a także udawać się na połoniny dla poboru danin za pastwiska na użytek zamku sanockiego, na co wskazują zapiski źródłowe z 1523 r.²⁸ Dopiero w 1549 r. Piotr ze Zborowa, starosta sanocki, udzielił pozwolenia braciom Waškowi i Miškowi na ponowną lokację wsi na prawie wołoskim, a przywilej ten następnie potwierdził król Zygmunt August²⁹. W wielu przypadkach charakterystycznym powinnościami feudalnym nie towarzyszą jednak informacje wprost traktujące o okolicznościach nadania prawa wołoskiego, a jedynie znacznie późniejsze potwierdzenie źródłowe statusu prawnego wsi. Do tej grupy zaliczyć można osadę Bóbrka (11 km na SE od Leska). Z 1479 r. pochodzi zapiska, w której wspomina się daninę w baranach i wieprzach, stanowiącą główną przesłankę pozwalającą zaklasyfikować Bóbrkę do wsi wołoskich³⁰. Dopiero nowożytnie źródła podatkowe z 1536 r., ze względu na wykazywane dworzyszczą stanowią potwierdzenie statusu prawnego

²⁷ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. III, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1887, nr 741.

²⁸ AGAD, ASK I, 21, k. 145-146.

²⁹ MRPS V/1, nr 420, 613.

³⁰ AGZ XVI, nr 1370.

analizowanej wsi (wraz pobliską Soliną określone mianem *villae iuris valachici*)³¹. W wielu sytuacjach brakuje jednak zarówno informacji na temat przeprowadzonej lokacji, jak i danych skarbowych, które mogą poświadczać fakt wołoskiego charakteru osady. Niektóre z badanych wsi, które hipotetycznie na podstawie pośrednich dowodów zaliczono do grupy osad wołoskich, posiadają wyłącznie wzmianki na temat świadczeń feudalnych wskazujących na specyficzne sposoby zagospodarowania, typowe dla omawianej formy osadnictwa. Za przykład w tym zakresie może posłużyć wieś Łukowe (16 km na S od Sanoka), dla której posiadamy dane z 1487 r. na temat daniny w wieprzach, która może z dużym prawdopodobieństwem świadczyć o prawie wołoskim³². Z tego samego roku pochodzi również podobna wzmianka o analogicznej daninie we wsi Czaszyn, położonej 14 km na S od Sanoka (*danyamy vel hoszpy, danyami od wieprzów i z danyamy lesznymy*)³³. W odniesieniu do lokowanej na karczunku leśnym wsi Smolnik (14 km na S od Szczawnego) brakuje informacji o zastosowanej formule prawnej lub jej późniejszym potwierdzeniu. W 1511 r. Mikołaj z Kamieńca, wojewoda i starosta krakowski i sanocki, wydał pozwolenie dla Jacka Kulczyckiego, w którym wyraził zgodę na założenie nowej wsi w dobrach królewskich starostwa sanockiego³⁴. Odnaleźć można natomiast dane, zgodnie z którymi każdy kmieć po upływie wolnizny 24 lat winien z pół łanu płacić rocznie 15 gr, dawać ser wołoski, popręg na konia, dziesiątego wieprza oraz dwudziestego barana. Dysponując wyłącznie tego typu danymi źródłowymi, należy jednak wykazać ostrożność i szukać weryfikacji, chociażby o charakterze toponimicznym czy zjawiskach osadniczych, które mogą być tożsame dla wsi wchodzących w skład danego kompleksu majątkowego. Dla przykładu, w przypadku analizowanej ostatnio wsi Smolnik, jej sołtys Miho założył na prawie wołoskim Wolę Michową w 1546 r., natomiast Jaczko otrzymał przywilej na założenie wsi Zubeńsko na tym samym prawie w 1549 r.³⁵

Ostatnią, choć nie mniej istotną przesłankę identyfikacyjną w odniesieniu do osadnictwa wołoskiego stanowią kryteria językoznawcze osadzone w sferze toponomastycznej. Szczegółowa analiza lingwistyczna nazw własnych miejsco-

³¹ AGAD, ASK I, 21, k. 558.

³² AGZ XVI, nr 1830.

³³ AGZ XVI, nr 1830.

³⁴ *Materiały do historii suspilno-politycznych i ekonomicznych widnosyn Zachidnoj Ukrainy*, wyd. M. Hruszewskij, Lwów 1906, nr 69. Zdaniem G. Jawora (2004, s. 118) wspomniany dokument stanowi jedynie potwierdzenie wcześniejszego przywileju starosty sanockiego Mikołaja z Kamieńca – por. AGAD, MK 35, k. 295-206; MRPS IV/2, nr 12858.

³⁵ AGAD, MK 75, k. 77-85; MK 77, k. 302-304.

wości pozwala z dużym prawdopodobieństwem określić ich etnogenezę. W wielu przypadkach nazwa osady znana z przekazów źródłowych jest dość jednoznaczna, wskazująca na wołoskie pochodzenie mieszkańców. Doskonałym przykładem zastosowania argumentacji toponimicznej w zakresie identyfikacji osad wołoskich może być wieś Uherce (6 km na E od Leska). Badana osada była zlokalizowana w dobrach rodu Kmitów z Sobnia, którzy byli inicjatorami rozszerzenia kolonizacji wołoskiej na ziemi sanockiej. Nazwa wsi ze względu na jej etymologię może jednoznacznie wskazywać na wyraźny udział osadników pochodzących z Królestwa Węgierskiego w procesie powstania tejże wsi (Reychman 1964). Wołoski charakter osady potwierdza fakt przekazania przez Stanisława Kmitę w 1491 r. *sculteciam suam alias kszyszthwo in villa Uhercze*³⁶. Niezależnie od tego analizowana osada zaliczona została na podstawie dworzyszczy wraz z Myczkowcami do grupy wsi *iuris valachici* w 1536 r.³⁷ Innym przykładem ilustrującym wykorzystanie dodatkowego kryterium toponimicznego może być wieś Dziurdziów (5 km na SW od Leska). Nazwa wsi pojawiająca się w źródłach od 1480 r. nawiązuje zapewne do jednego z założycieli noszącego mołdawskie imię Dziurdź (Giurgiu)³⁸.

Nazewnictwo wołoskie ujawnia się szczególnie w sytuacji dualności prawnowłasnościowej i etnicznej danej miejscowości lub zmian jej statusu (np. relokacji). Świetnym przykładem ilustrującym taką sytuację jest wieś Tyrawa Wołoska. Znamienne jest bowiem występowanie obok drugiej wsi o podobnej nazwie: Tyrawa Solna. Dwie sąsiadujące Tyrawy (określane jako *Minor* i *Maior*) znane są z przekazów źródłowych od 1402 r.³⁹ Prawdopodobnie w drugiej z nich zastosowano zarówno elementy prawa niemieckiego, jak i ruskiego (Fastnacht 1962, s. 108, Czajkowski 1992, s. 71). Tyrawę Minor należy ponadto kojarzyć z zapiską z 1436 r., w której mowa jest o *Tyrawa Walachiensis*⁴⁰. Nowa nazwa miała prawdopodobnie wyraźnie nawiązywać do prawa lokacyjnego, jakie zastosowano w tym przypadku, a jednocześnie dla jednoznacznego odróżnienia od drugiej osady o tym samym członie nazewniczym, lecz innych podstawach prawnych funkcjonowania. Charakter gospodarczy Tyrawy Wołoskiej niewątpliwie potwierdzają także późniejsze dane na temat podatków z tytułu chowu owiec z 1511 r.⁴¹ W XVI-wiecznych materiałach poborowych można odnaleźć wiele

³⁶ AGZ XVI, nr 2024, 2029.

³⁷ AGAD, ASK I, 21, k. 558.

³⁸ AGZ XVI, nr 1410, 2369.

³⁹ AGZ VII, nr 23.

⁴⁰ AGZ XI, nr 771.

⁴¹ AGAD, ASK I, 20, k. 372v.

zapisek wskazujących na drugi człon nazewniczy miejscowości, co miało podkreślać ich wołoski charakter. Przykładami w tym zakresie może być wieś *Brzoska valachica*⁴² (dziś Berezka, 9 km na SE od Leska), czy też *Vanykowa valachica*⁴³ (dziś Wańkowa, 11 km na NE od Leska), wymieniane w 1531 r. Z czasem jednak nazwy tych osad zostały skrócone, a większość członów wskazujących na wołoski typ osadnictwa uległo zanikowi.

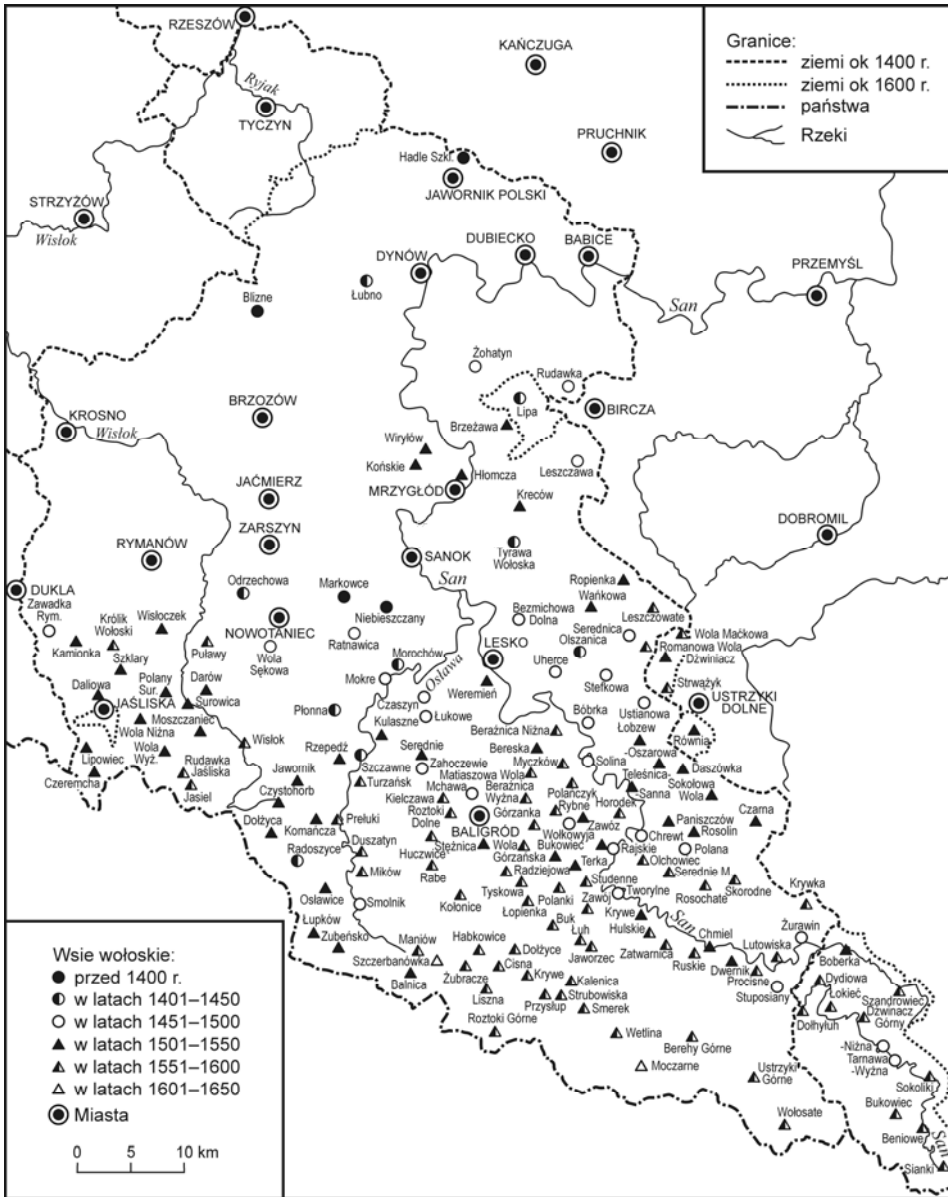
Zaprezentowane wyniki analizy w zakresie rekonstrukcji rozwoju osadnictwa odzwierciedlają jednocześnie główne problemy metodyczne, z jakimi musi zetknąć się każdorazowo badacz podejmujący problematykę dziejów wsi wołoskich. Przeprowadzone przez autora studia na ziemi sanockiej pozwoliły, przez pryzmat omówionych kryteriów, dokonać identyfikacji osad wołoskich, umożliwiły wskazanie ich lokalizacji, metryki historycznej, a niekiedy również ustalenia okoliczności powstania i cech prawno-ustrojowych, które miały swoje reperkusje w sposobie zagospodarowania. Precyzyjne i bezsporne określenie liczebności wsi wołoskich jest bardzo trudne do ustalenia z uwagi na niewystarczające dane źródłowe. Przeprowadzenie klasyfikacji ze względu na zastosowaną w trakcie lokacji formułę prawną, która udokumentowana jest jednoznacznie w zapisach historycznych, skutkuje niepełną oceną stanu zasiedlenia. Zatem w wielu przypadkach jesteśmy zmuszeni do posługiwania się pośrednimi przesłankami, których nadinterpretacja może z kolei doprowadzić do zawyżenia liczby punktów osadniczych mieszczących się w badanej kategorii osadnictwa. Na podstawie poddanych analizie materiałów źródłowych, dzięki zastosowaniu rozwiązań metodycznych, wskazujących na wołoski obyczaj prawno-gospodarczy, udało się autorowi zidentyfikować 172 osady spełniające zakładane kryteria klasyfikacyjne. Uzupełnia to dotychczasowe ustalenia G. Jawora (2004), ograniczone czasowo do początków XVI w., a jednocześnie weryfikuje starsze wyniki badań poczynionych przez A. Fastnacha (1962). Należy jednak mieć na uwadze, że być może część spośród zbadanych wsi nie przeszła formalnie lokacji na prawie wołoskim lub uległa relokacji, lecz ewidentnie na różnych etapach swego rozwoju wykazywała wołoski charakter gospodarczy i była zamieszkiwana przez ludność pochodzenia wołoskiego. Niektóre uległy ponadto zanikowi lub inkorporacji do pobliskich miejscowości. Na podstawie przeprowadzonych badań udało się wychwycić okres inicjalny rozwoju osadnictwa wołoskiego na ziemi sanockiej, który przypadł na drugą połowę XIV w. Znane są cztery osady, których początki sięgają omawianego okresu. Pierwszą z nich była omawiana wcześniej wieś Hadle, lokowana w dobrach królewskich w 1377 r. W pierwszej

⁴² AGAD, ASK I, 34, k. 441.

⁴³ AGAD, ASK I, 34, k. 439.

połowie XV w., na podstawie datacji pierwszych wzmianek o funkcjonowaniu prawa wołoskiego udało się wychwycić kolejnych 10 osad. Zauważalny jest stały przyrost wsi wołoskich w późniejszym okresie. W drugiej połowie XV w. odnaleziono 27 nowych wsi wołoskich (por. Jawor 2004, s. 125). Największy wzrost nowych lokacji dostrzec można jednak już w epoce wczesnonowożytnej. Według A. Fastnachta (1962, s. 267), w pierwszej połowie XVI w. datuje się 51 nowych osad, a w drugiej połowie 80. Dokładne datacje osad są w tym czasie jednak trudne do ustalenia i mają w znacznej mierze charakter hipotetyczny, gdyż opierają się na pojedynczych wzmiankach w ówczesnych źródłach skarbowych. Nie ulega jednak wątpliwości, że w okresie tym nastąpiło duże nasilenie akcji kolonizacyjnej. Radykalne zahamowanie omawianego procesu nastąpiło na przełomie XVI i XVII w. Ostatnie dwie nowe osady wołoskie powstały w pierwszym ćwierćwieczu XVII w. Warto podkreślić, że osadnictwo wołoskie stanowiło w tym czasie ok. 1/3 ogółu istniejących wsi na badanym obszarze.

Pewna lub też hipotetyczna identyfikacja osad wołoskich na ziemi sanockiej daje podstawę do analizy rozkładu przestrzennego uwzględniającej aspekt następstwa czasowego ich powstawania (ryc. 2). Przyjrzyjmy się zatem kwestii rozmieszczenia wsi wołoskich, biorąc pod uwagę fizjograficzne zróżnicowanie badanego obszaru oraz stosunki własnościowe w późnym średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej. Charakterystyczne jest dla historycznej ziemi sanockiej występowanie kilku odmiennych regionów pod względem krajobrazowym. Południowa jej część obejmowała Bieszczady Zachodnie przechodzące na zachód w Beskid Niski. Na północny wschód rozciągały się Góry Sanocko-Turczańskie, które przechodziły w Pogórze Przemyskie i Bukowskie. Towarzyszyło im rozległe obniżenie w postaci Kotliny Sanocko-Jasielskiej (Kondracki 1994, s. 260). Wyraźna dominacja terenów górskich i pogórskich w części środkowej i południowej badanego obszaru sprawiła, że możliwości ekspansji osadniczej we wczesnym i dojrzałym średniowieczu były tu dość ograniczone. Z tego względu najgęściej zaludnione tereny stanowiły początkowo doliny, gdzie powstawały nieregularne osady wiejskie, opierające się na zwyczajowym prawie ruskim, a po przyłączeniu tych ziem do Polski przez Kazimierza Wielkiego, rozwijały się na szeroką skalę wsie niwowe lokowane na prawie niemieckim. Zdaniem M. Parczewskiego (1993, s. 93) osadnictwo rzadko jednak przekraczało wysokość 400 m n.p.m. i koncentrowało się w obniżeniach śródkarpackich. Zmiany w tym zakresie przyniosła dopiero na ziemi sanockiej kolonizacja wołoska, wspierana przez polskich feudałów, którzy lokowali w obrębie swoich majątków liczne wsie na tzw. prawie wołoskim na obszarach wyżej wyniesionych, które ze względów klimatycznych oraz glebowych nadawały się głównie do rozwoju działalności pastersko-hodowlanej.

Ryc. 2. Rozwój osadnictwa wołoskiego na ziemi sanockiej

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych i prac:

A. Fastnacht (1962), G. Jawor (2004)

Poprzez analizę rozkładu przestrzennego wsi wołoskich można stwierdzić, że 2/3 z nich powstało w dorzeczu Sanu, od jego źródeł aż do ujścia Osławy. Tylko pojedyncze wsie wołoskie rozwinęły się w dół biegu rzeki, w kierunku Jabłonicy

Ruskiej, i dalej na północ. W dorzeczu Osławy utworzono 15% osad wołoskich na ziemi sanockiej, natomiast jedynie ok. 6–7% wszystkich wsi wołoskich ulokowano w dorzeczu Wisłoka i Jasionki (por. Fastnacht 1962, s. 268). Badane wsie powstawały powszechnie w przyźródłowych partiach dorzeczy, głównie na terenach górskich i podgórskich. Znaczna część lokacji wołoskich, znanych jeszcze z XIV i XV w., została dokonana w dolinie Sanu i jego dopływów: Hoczewki, Solinki i Olszanicy (np. Uherce, Rajskie, Bóbrka, Żurawin, Solina). Dopiero w kolejnej fazie rozwojowej, przypadającej na XVI w., osadnictwo rozszerzyło swój zasięg poza tereny wpływu kolonizacji na prawie ruskim i niemieckim, a więc przesuwało się dolinami górskich potoków w kierunku wierzchowin.

Niezwykle istotne znaczenie w rozszerzaniu zasięgu prawa wołoskiego miały ruchy kolonizacyjne odbywające się za pośrednictwem przełęczy, ze szczególnym uwzględnieniem Przełęczy Łupkowskiej (np. osady Szczawne, Radoszyce, Płonna) i Dukielskiej (np. Zawadka Rymanowska). W tym kontekście wcześniejsze poglądy, wyrażane np. przez R. Reinfussa (1992, s. 171), jakoby Wołosi rozprzestrzeniaли się połoninami, nie są uzasadnione. Istotnie ludność pochodzenia wołoskiego potrafiła gospodarować na obszarach wyżej położonych, często zalesionych, charakteryzujących się słabszymi glebami, jednak na miejsca lokalizacji swych osiedli często wybierali strefę podgórską i z tego względu podejmowali także działalność *stricte* rolniczą (zob. Jawor 2004, s. 124). Unikanie przez ten żywioł osadniczy Kotliny Jasielsko-Krośnieńskiej wynikał przede wszystkim z intensywnego rozwoju na tym obszarze już wcześniej osadnictwa na prawie niemieckim. Warto jednak dla przykładu wskazać wsie wołoskie zakładane w dobrach królewskich, np. Radoszyce czy Szczawne założone z inicjatywy królowej Zofii Holszańskiej, czy inne wsi tej domeny, wchodzące w skład starostwa sanockiego (np. Hadle, Odrzechowa, Smolnik, Surowica, Turzańsk), położone w nieco niższych partiach, z czego część w Kotlinie Jasielsko-Krośnieńskiej i na Pogórze Dynowskim, w dolinach lub ich pobliżu, najczęściej wzdłuż ważnych szlaków komunikacyjnych oraz handlowych, prowadzących ku Przełęczy Łupkowskiej i dalej na Węgry. Podobny charakter wykazywały osady wołoskie powstałe w dobrach kościelnych, należących do biskupów przemyskich, w pobliżu Jaślisk (np. Zawadka Rymanowska, Szklary), na obniżeniu przyległym na wschód do Beskidu Niskiego. Na terenach wyżej położonych, Gór Sanocko-Turczańskich, powstało wiele nowych osad wołoskich w ramach kompleksu majątkowego Kmitów (np. Solina, Rajskie, Tworylne, Serebnica, Polana, Uherce). Osadnictwo wołoskie obecne było również, choć cechowało się mniejszą koncentracją, na Pogórze Przemyskim lub terenach do niego przyległych (np. Leszczawa, Brzeżawa, Lipie, Żohatyn) oraz

wkroczyło w niektóre rejony Bieszczadów Zachodnich (np. Tarnawa, Żurawin). Były to głównie lokacje szlacheckie, z czego znaczna część dość późnego pochodzenia.

4. Podsumowanie

Celem niniejszego artykułu było omówienie wybranych aspektów genezy i rozwoju kolonizacji wołoskiej, ze szczególnym uwzględnieniem historycznej ziemi sanockiej. W pierwszej części ukazano genezę ludności wołoskiej w Europie, wykazując przy tym różnicowanie w zakresie koncepcji lingwistycznych oraz historiograficznych odnoszących się do pochodzenia Wołochów. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, etnos ten wykształcił się zapewne we wczesnym średniowieczu, w południowych Bałkanach, jako zromanizowany lud, z jednej strony walczący o suwerenność, czego wyrazem jest udział w tworzeniu państwa bułgarskiego i niezależnych czasowo państewek na obszarze współczesnej Rumunii, z drugiej zaś strony w warunkach postępującej sławizacji oraz rutenizacji, dążący do ekspansji osadniczej i ciągłego poszerzania zasięgu oddziaływania. Symptomatyczne dla kultury wołoskiej są zatem, zaprezentowane w artykule, migracje i długotrwała kolonizacja, głównie obszarów górskich i podgórskich wzdłuż łuku karpackiego, w warunkach akceptacji i wsparcia ze strony lokalnych feudałów. Na tym tle podjęto w pracy problem osadnictwa wołoskiego na ziemi sanockiej, gdzie przyjęło ono szczególnie intensywną, wieloetapową postać. Kolonizacja wołoska rozpoczęła się tu w latach 70. XIV w., a zakończyła definitywnie na początku XVII w. Efektem studiów analitycznych była identyfikacja ok. 170 osad, które można określić mianem wołoskich, ze względu na rozpoznane w materiale źródłowym przesłanki wskazujące na zastosowanie odpowiedniej formuły organizacyjnej. Należą do nich wzmianki na temat przeprowadzonej lokacji lub jej zapowiedzi, zapiski informujące o obyczaju sądowniczym, instytucjach i urzędach charakterystycznych dla omawianych reguł prawnoustrojowych, ale również uchwytnie w materiale źródłowym dane na temat typowych dla wsi wołoskich powinności feudalnych oraz specyficznego nazewnictwa. Okazało się, że oprócz najbardziej rozpowszechnionych osad pasterskich, lokowanych *in cruda radice*, pojawiają się również wsie relokowane wcześniejszego pochodzenia, których mieszkańcy łączyli działalność hodowlaną z typowo rolniczą (uprawową). W artykule zaprezentowano także analizę rozkładu przestrzennego zidentyfikowanych wsi wołoskich na badanym obszarze. Wynika z niej, że rozwój osadnictwa następował sukcesywnie, od osi dolinnych, o sprzyjającym położeniu komunikacyjnym, ku wyżej

położonym terenom podgórskim i górskim, w obrębie obszarów reprezentujących różne kategorie własnościowe dóbr ziemskich. Przeprowadzone badania stanowią wkład własny autora w dotychczasową dyskusję naukową na temat rekonstrukcji osadnictwa wołoskiego na ziemiach polskich, wymagają jednakże dalszych kwerend źródłowych oraz pogłębionych studiów porównawczych.

Literatura

Źródła

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, ks. 20, 21, 34, 43.
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, ks. 30, 43, 35, 75, 77.
- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie..., t. VII, XI, XVI, Lwów 1869–1935.
- Dyplomy i dokumenta, wyd. F.K. Wolański, „Dodatek Tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej”, t. 4, Lwów 1854.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. III, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1887.
- Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku, wyd. A. Prochaska, Lwów 1890.
- Materiały do historii suspilno-politycznych i ekonomicznych widnosyn Zachidnoj Ukrainy, wyd. M. Hruszewskij, Lwów 1906.
- Matricularum Regni Poloniae summaria, wyd. T. Wierzbowski, cz. IV/2, IV/1, Warszawa 1912–1919.
- Zbiór dokumentów małopolskich, wyd. S. Kuraś i I. Sułkowska-Kuraś, cz. IV, VII, VIII, Wrocław 1969–1975.

Piśmiennictwo

- Chaloupecký V., 1947, *Valaši na Slovensku*, Praha.
- Czajkowski J., 1992, *Dzieje osadnictwa historycznego na Podkarpaciu i jego odzwierciedlenie w grupach etnicznych*, [w:] Czajkowski J. (red.), *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. 1, Rzeszów, s. 27–166.
- Czajkowski J., 1999, *Studia nad Łemkowszczyzną*, Sanok.
- Czajkowski J., 2008, *Czy Wołosi to Włosi?*, [w:] Cząstka-Kłapyta J. (red.), *Huculi, Bojkowie, Łemkowie – tradycja i współczesność*, Kraków, s. 13–28.
- Czarnecki W., 1997, *Sieć osadnicza ziemi chełmskiej od połowy XIV do połowy XV wieku*, „Rocznik Chełmski”, 3, s. 9–63.
- Czarnecki W., 1999, *Rozwój sieci osadniczej ziemi chełmskiej w latach 1451–1510*, „Rocznik Chełmski”, 5, s. 9–59.
- Dąbkowski P., 1938, *Wołosi i wołoskie prawo w dawnej Polsce*, [w:] *Studia historyczne ku czci S. Kutrzeby*, t. 1, Kraków, s. 105–118.
- Demel J., 1970, *Historia Rumunii*, Wrocław–Warszawa–Kraków.

- Dobrowolski K., 1930, *Migracje wołoskie na ziemiach polskich. Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie, Lwów*, s. 135–152.
- Dobrowolski K., 1951, *Studia nad pochodzeniem ludności pasterskiej w Karpatach Zachodnich*, „Sprawozdania z Czynności Posiedzeń PAU”, 6, s. 478–486.
- Dobrowolski K., 1960, *Studia nad kulturą pasterską w Karpatach Północnych. Typologia wędrowek pasterskich od XIV–XX w.*, „Wierchy”, 29, s. 7–51.
- Dobrowolski K., 1962, *Migracje wołoskie na ziemiach dawnego państwa polskiego*, [w:] Antoniewicz W. (red.), *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala*, t. 4, Wrocław, s. 89–121.
- Fastnacht A., 1962, *Osadnictwo ziemi sanockiej w latach 1340–1650*, Sanok.
- Fastnacht A., 1991, *Słownik historyczno-geograficzny ziemi sanockiej w średniowieczu*, cz. 1, A. Fastnacht-Stupnicka, A. Gąsiorowski (red.), Brzozów.
- Fastnacht A., 2002, *Słownik historyczno-geograficzny ziemi sanockiej w średniowieczu*, cz. 3, A. Fastnacht-Stupnicka, A. Gąsiorowski (red.), Kraków.
- Fiedler U., 1997–1998, *Pochodzenie ludności romańskiej (Wołochów i Rumunów) na Półwyspie Bałkańskim. Głos w dyskusji*, „Acta Archaeologica Carpathica”, 34, s. 119–134.
- Haussig H.W., 1969, *Historia kultury bizantyńskiej*, Warszawa.
- Janeczek A., 1991, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo belskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław.
- Jawor G., 1997, *Strungi i zbory. Instytucje organizacji społecznej wsi na prawie wołoskim w średniowiecznej Polsce*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 45 (2), s. 179–186.
- Jawor G., 2004, *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin.
- Jawor G., 2014, *Le pastoralisme valaque dans les Carpates Polonaises au XVème et XVIème siècle (l'exemple de Bieszczady)*, „Banatica”, 24, s. 151–166.
- Jawor G., 2015, *Ethnic aspects of settlement in Ius Valachicum in medieval Poland (from the 14th to the beginning of the 16th century)*, „Balcanica Posnaniensia”, 22 (1), s. 47–55.
- Kadlec K., 1916, *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských: s úvodem podávajícím přehled theorii o vzniku rumunského národa*, Praha.
- Kłapyta P., 2013, *Wołosi – Nomadzi Bałkanów*, [w:] Kiereś M., Rosiek B. i in. (red.), *Pasterstwo w Karpatach. Tradycja a współczesność. Szkice*, Kraków, s. 29–37.
- Kłapyta P., 2014, *Wołoskie osadnictwo w Karpatach w aspekcie historyczno-geograficznym*, [w:] Janicka-Krzywdy U. (red.), *Kultura pasterska luku Karpat i jej oddziaływanie na kulturę Babiogórców*, Zawoja, s. 9–26.
- Kondracki J., 1994, *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.
- Kopczyńska-Jaworska B., 1950/1951, *Gospodarka pasterska w Beskidzie Śląskim*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, 8–9, s. 155–322.
- Krandžalov D., 1963, *Valaši na Moravě: Materiály, problémy, metody*, Praha.
- Kurnatowska Z., 1977, *Słowiańszczyzna południowa*, Wrocław.
- Lubomirski J.T., 1855, *Północno-wschodnie wołoskie osady*, „Biblioteka Warszawska”, 4, s. 1–56.
- Macůrek J., 1959, *Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století*, Ostrava.

- Modelski T., 1924, *Kolonizacja wołosko-ruska na polskim Pogórzu i Podhalu*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, 1, s. 24–26.
- Olszański T., 2000, *Wołosi – zapomniany lud Bałkanów*, „Płaj”, 21, s. 73–90.
- Parczewski M., 1993, *Początki napływu ludności ruskiej na teren Karpat Zachodnich w świetle archeologii*, „Archeologia Historia”, 18, s. 93–97.
- Popiołek F., 1939, *Historia osadnictwa w Beskidzie Śląskim*, Katowice.
- Prochaska A., 1889, *Jaśliska, miasteczko i klucz biskupów przemyskich. Przewodnik Naukowy i Literacki*, t. 17, Lwów.
- Ratkoš P., 1980, *Problematika kolonizácie na valašskom prave na územi Slovenska*, „Historické štúdié”, 24, s. 181–224.
- Reinfuss R., 1992, *Związki kulturowe po obu stronach Karpat w rejonie Łemkowszczyzny*, [w:] Czajkowski J. (red.), *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. 1, Rzeszów, s. 167–182.
- Reychman J., 1949, *Najnowsze badania nad osadnictwem wołoskim w Karpatach*, „Wierchy”, 19, s. 281–283.
- Reychman J., 1964, *Z badań nad nazwami pochodzenia wołoskiego na terenie Karpat*, „Wierchy”, 33, s. 204–205.
- Romaniak A., 2006, *Historia ziemi sanockiej*, [w:] Kasprzak E., Banach W. (red.), *Gdzie wspólne źródła i korzenie. Dzieje współistnienia kultur polskiej i ukraińskiej na ziemi sanockiej od średniowiecza do współczesności*, Sanok, s. 31–50.
- Schramm W., 1961, *Formy osadnictwa wiejskiego w środkowych Karpatach na tle rozwoju historycznego i warunków fizjograficzno-gospodarczych*, Roczniki Nauk Rolniczych, seria D – Monografie, 94, Warszawa.
- Stadnicki A., 1848, *O wsiach tak zwanych wołoskich na północnym stoku Karpat*, Lwów.
- Štika J., 2007, *Valaši a Valašsko. O pôvodu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valaška a také o karpatských salaších*, Rožnov.
- Szczotka S., 1949, *Studia z dziejów prawa wołoskiego w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2, s. 356–418.
- Szulc H., 1995, *Morfogeneza osiedli wiejskich w Polsce*, Prace Geograficzne, 163, Wrocław.
- Trajdos T.M., 1992, *Początki osadnictwa Wołochów na Rusi Czerwonej*, [w:] Czajkowski J. (red.), *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. 1, Rzeszów, s. 199–210.
- Wace A., Thomson M., 1914, *The Nomads of the Balkans: an account of life and customs among the Vlachs of Northern Pindus*, London.
- Weigand G., 1895, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzare*, Band 1: *Land und Leute, bericht des Verfassers über seine Reisen in der in der südwestlichen Balkanhalbinsel*, Leipzig.
- Winniffrith T.J., 1995, *The Vlachs. The history of a Balkan people*, London.
- Wolski K., 1958, *Stan polskich badań nad osadnictwem wołoskim na północ od Karpat*, „Rocznik Przemyski”, 9 (1), s. 211–225.

Villae iuris valachici
**The problems of the development of Vlach settlement
in Poland in the case of Sanok region**

Summary

The article presents the results of research on selected aspects of the development of Vlach settlement confronted with the effects of the previous geographic and historical studies on this topic. The study addresses the origin and direction of migration of Vlach people in Southern, and Central and Eastern Europe, especially in Poland. This serves as a backdrop for a discussion of results of the author's comparative studies based on the collected source material. Also discussed are the issues of the distinguishing factors of Vlach law, as well as the methodological problems in identifying villages founded according to this law in Sanok region in Medieval and modern times. The paper also analyses the spatial distribution and chronological sequence of the formation of Vlach villages in the context of ownership relations and the physiographic diversity of the area of research.

Keywords: settlement, village, Vlachs, Poland, Sanok region.

Tomasz Figlus, dr
Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii Politycznej,
Historycznej i Studiów Regionalnych, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31